

“महिला उद्योजकांच्या विकासात भारत सरकारची भूमिका”

डॉ. गणेश जाणोजी मस्के

कला, वाणिज्य, विज्ञान महाविद्यालय, आर्वी, जि. वर्धा

सारांश:

कोणत्याही देशाच्या आर्थिक वाढीसाठी महिला उद्योजक महत्वाच्या असतात, ज्याची जाणीव केवळ समानतेला प्रोत्साहन देऊन आणि जीवनाच्या सर्व क्षेत्रातील महिलांसाठी संधी वाढवून केली जाऊ शकते. भारतातील व्यवसायात असमानता आणि प्रचंड लिंग अंतर कायम आहे जरी जगभरात विविध संशोधन अभ्यासांद्वारे हे चांगले प्रस्थापित झाले आहे की, महिला-संस्थापित आणि सह-संस्थापित उपक्रम सर्व-पुरुषांसह व्यवस्थापित केलेल्या उद्योगांपेक्षा चांगले कार्य करतात. व्यवसाय उद्योगाशी संबंधित मुख्य कौशल्यांमध्ये महिला पुरुषांपेक्षा जास्त समोर आहेत उदा. टीमवर्क, समस्या सोडवणे आणि अभिमुखता. भारत सरकारने महिलांच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी आणि त्यांना एक समानसंधि उपलब्ध करून देण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात धोरणात्मक पुढाकार घेतला आहे, जेणेकरून ते देशाच्या आर्थिक विकासात सर्वोत्तम कामगिरी करू शकतील. महिला उद्योजकांच्या विकासात भारत सरकारची काय भूमिका आहे?, महिला उद्योजकांच्या आर्थिक सक्षमीकरणात भारत सरकारच्या विविध योजनांचे काय महत्त्व आहे?, महिला उद्योजकांच्या विकासासाठी भारत सरकारद्वारे कोणत्या योजना चालवल्या जातात? या प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी हा शोधनिबंध लिहिला गेला आहे.

बिज संज्ञा: महिला उद्योजक, आर्थिक विकास, असमानता, भारतीय स्त्रिया, उद्योजकता विकास योजना.

शोध निबंधासाठी वापरण्यात येणारी संशोधनाची पद्धती:

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी वापरण्यात येणारी माहिती व तथ्ये ही विषयाशी संबंधित विविध लेखपुस्तके, मासिके, वर्तमानपत्र व सांकेतिक स्थळावरून संकलित करण्यात आली आहे. शोधनिबंधासाठी वापरण्यात येणारी माहिती व तथ्येदुय्यम समंकावर आधारित आहेत.

संशोधनाचे उद्देश:

प्रस्तुत संशोधनाचे मुख्य उद्देश खालील प्रमाणे आहेत

- 1) महिला उद्योजकांच्या विकासात भारत सरकारची काय भूमिका आहे हे माहित करणे
- 2) महिला उद्योजकांच्या आर्थिक सक्षमीकरणात भारत सरकारच्या विविध योजनांचे काय महत्त्व आहे याचा शोध घेणे
- 3) महिला उद्योजकांच्या विकासासाठी भारत सरकारद्वारे कोणत्या योजना चालवल्या जातात याची माहिती प्राप्त करणे.

प्रस्तावना:

सरकारने उद्योजकांच्या विविध वर्गांच्या उदयास हातभार लावला आहे ज्यात महिलांचा समावेश आहे ज्यांचा प्रवेश एकेकाळी क्षुल्लक आणि कठीण होता. शाश्वत आर्थिक विकास आणि सामाजिक प्रगतीसाठी हे वरदान आहे. सामाजिक परिवर्तन, उच्च शिक्षणाचा प्रसार, महिला समर्थक कायदे, वाढती जागरूकता, शहरीकरण, कौटुंबिक आधार इत्यादींमुळे मोठ्या प्रमाणात महिला उद्योजकांच्या उदयास हातभार लागला आहे. पूर्वीच्या काळात, विविध कारणांमुळे व्यवसाय क्षेत्रात महिलांचा प्रवेश जवळजवळ प्रतिबंधित होता आर्थिक क्रियाकलापांच्या सर्व क्षेत्रात त्या अधिकाधिक दृश्यमान आणि यशस्वी होत आहेत. हे भारतीय महिलांच्या बाबतीतही खरे आहे. स्त्रिया केवळ त्यांच्या अस्तित्वासाठी व्यवसायात सहभागी होत नाहीत. त्यांना त्यांची सर्जनशीलता आणि कौशल्याची आंतरिक इच्छा पूर्ण करायची असते. यासाठी ते रणनीती तयार करत आहेत आणि तळ तयार करत आहेत शिक्षण, राजकारण, स्वयंरोजगार, व्यवसाय इत्यादींमध्ये त्यांची संख्याही वेगाने वाढत आहे स्त्रीशिक्षण हे सामाजिक परिवर्तनाचे कारण आहे. महिला उद्योजक बाजारपेठेतील गरजा पूर्ण करण्यासाठी अधिक व्यावसायिक शिक्षण घेत आहेत आणि विविध क्षेत्रात त्यांची भरभराट होत आहे त्यापैकी फॅशन डिझायनिंग, इंटरिअर डेकोरेशन, एक्सपोर्टिंग, प्रकाशन, गारमेंट मॅन्युफॅक्चरिंग ब्युटी पार्लर, बास्केट विव्हिंग, कन्सल्टन्सी, कंटेंट रायटिंग, इव्हेंट प्लॅनिंग, रेझ्युमे रायटिंग इ क्षेत्र महत्त्वाचे आहेत. सरकार, स्वयंसेवी संस्था, संशोधक आणि आंतरराष्ट्रीय संस्थांनी महिलांमधील उद्योजकेशी संबंधित समस्यांमध्ये रस दाखवण्यास सुरुवात केली आहे भारतातही हे खरे आहे. भारतीय महिला झपाट्याने उद्योजक बनत आहेत आणि विविध आर्थिक उपक्रम हाती घेत आहेत.

महिला उद्योजक:

महिला उद्योजकांची व्याख्या महिला किंवा महिलांचा समूह अशी केली जाऊ शकते जी व्यवसाय उपक्रम सुरू करतात, आयोजित करतात आणि चालवतात. म्हणून एक महिला उद्योजक ही एक आत्मविश्वासू, सर्जनशील आणि नाविन्यपूर्ण महिला आहे जी वैयक्तिकरित्या आर्थिक स्वातंत्र्याची इच्छा बाळगते आणि त्याच वेळी इतरांसाठी रोजगाराच्या संधी निर्माण करते

युरोपियन कमिशनने प्रकाशित केल्या (2004) नुसार महिला उद्योजकाची व्याख्या अशी 'स्त्री'जिने असा व्यवसाय निर्माण केला आहे ज्यामध्ये तिचा बहुसंख्य हिस्सा आहे आणि जिने निर्णय घेणे जोखीम घेणे आणि यामध्ये सक्रिय रस घेतला आहे अशीकेली आहे

पंडित जवाहरलाल नेहरूंच्या म्हणण्यानुसार, "जेव्हा महिला पुढे वाढते, तेव्हा कुटुंब वाढते, गाव वाढते आणि राष्ट्र पुढे विकासा करते." गेल्या दशकात महिला उद्योजकता हा आर्थिक वाढीचा एक महत्त्वाचा, न वापरलेला स्रोत म्हणून ओळखला गेला आहे शिक्षण आणि जागृतीच्या प्रसारामुळे भारतीय स्त्रिया विस्तारित पाककला, हस्तकला आणि पारंपारिक कुटीर उद्योगांमधून अपारंपारिक उच्च स्तरावरील क्रियाकलापांकडे वळल्या आहेत नवीन औद्योगिक धोरणात, सरकारने महिलांना स्वतःचा उद्योग सुरू करता यावा यासाठी विशेष उद्योजक प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्याच्या गरजेवर विशेष भर दिला आहे. महिला उद्योजकांना मदत करण्यासाठी वित्तीय बँका आणि संस्थांनीही विशेष सेल स्थापन केले आहेत यामुळे महिलांना भारतातील उद्योजकीय उपक्रम हाती घेण्यात खूप मदत झाली आहे.

महिला उद्योजकांच्या विकासात भारत सरकारची भूमिका:

भारतातील महिला सुमारे 8 दशलक्ष उद्योग चालवतात जे एकूण उद्योजकांपैकी सुमारे 14 टक्के आहेत. लोकसंख्येच्या 48.95% स्त्रिया आहेत हे पाहिल्यावर कदाचित ही आकडेवारी प्रोत्साहन देणार नाही पण परिस्थिती एक प्रकारे आशादायक आहे कारण 35.5% स्टार्टअपमध्ये स्त्रिया संचालक आहेत आणि 58% उद्योजकांनी 20 ते 30 वर्षे वयात त्यांचा व्यवसाय सुरू केला आहे त्यामुळे, महिलांच्या नेतृत्वाखालील उद्योगांची संख्या वाढवण्यात किंवा त्यांची उत्पादकता वाढवण्याच्या कोणत्याही यशाचा थेट प्रिणाम देशाच्या अर्थव्यवस्थेवर होतो आहे.

महिला आणि बालकल्याण मंत्रालयाने महिलांसाठी राष्ट्रीय धोरण (2016) मसुदा आणला, ज्यामध्ये सर्व-महत्त्वाची सूक्ष्म-स्तरीय धोरणे निर्माण करणे आणि समान भागीदार होण्यासाठी महिलांच्या चिंता दूर करण्यासाठी त्यांना मुख्य प्रवाहात आणणे आवश्यक आहे देशाच्या विकासात. अर्थव्यवस्थेत महिलांची दृश्यमानता वाढवण्यासाठी या मसुद्यात मोठ्या प्रमाणात धोरणात्मक विधाने समाविष्ट आहेत, ज्यामध्ये उद्योजकता विकास, प्रशिक्षण आणि कौशल्य उन्नती, महिला शेतकऱ्यांना त्यांच्या उदरनिर्वाहासाठी मदत इत्यादींचा समावेश आहे. महिला आणि बालकल्याण मंत्रालयासाठी काम करत आहे. ज्यात महिलांना यशस्वी उद्योजिका बनण्यासाठी सर्व अडथळे दूर करणे

आणि विविध क्षेत्रांमध्ये सहाय्य प्रदान करण्यासाठी अनुकूल वातावरण निर्माण करणे जिथे त्यांना स्पष्ट कारणांमुळे अडचणी येत आहेत उदा. वित्तीय समावेशन, नवीनतम कौशल्ये आणि तंत्रज्ञान बाजारपेठ आणि व्यवसाय कौशल्यांमध्ये प्रवेश समाविष्ट आहे. महिला उद्योजकतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी भारत सरकारच्या विविध मंत्रालयांद्वारे मोठ्या प्रमाणात कार्यक्रम हाती घेण्यात आले आहेत ज्यात महिलांचा पुरेसा सहभाग सुनिश्चित करण्यासाठी विशेष तरतुदी आणि त्यांच्यासाठी अतिरिक्त प्रोत्सन्ने देण्यावर भर देण्यात आले आहे. भारत सरकार आपल्या खालील योजनेद्वारे महिला उद्योजकांच्या विकासात महत्वाची भूमिका पार पाडीत आहे.

स्टार्टअप इंडिया:

स्टॅंड अप इंडिया योजना एमएसएमई धोरणाचा एक भाग म्हणून एका बँकेद्वारे किमान एका महिला उद्योजकाला रु. 1 लाख ते रु. 1 कोटी पर्यंतचे कर्ज देण्यासाठी महिला उद्योजकांना कर्ज देण्याची सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी हा कार्यक्रम एप्रिल 2016 रोजी सुरू करण्यात आला. प्रत्येक योजनेतर्गत गैर-वैयक्तिक उद्योजकाच्या बाबतीत, 51 टक्के भाग भांडवल आणि नियंत्रित भागभांडवल महिलांचे असावे. योजना फक्त SC/ST आणि महिला उद्योजकांवर केंद्रित आहे. कालांतराने हा जगातील तिसरा सर्वात मोठा स्टार्ट-अप इकोसिस्टम बनला आहे, ज्यामध्ये स्टार्ट अप्ससाठी अनुकूल वातावरण प्रदान करण्यासाठी हॅंडहोल्डिंग निधी समर्थन, प्रोत्साहन, उद्योग-शैक्षणिक भागीदारी प्रदान करण्यात आली आहे. इनोव्हेशन आणि स्टार्टअपचे विकास करून एक मजबूत इकोसिस्टम तयार करण्यासाठी या कार्यक्रमासाठी 10,000 कोटींचा फंड राखून ठेवण्यात आला आहे. फंडातील 10% महिलांच्या नेतृत्वाखालील स्टार्टअपसाठी राखीव आहे. नवोन्मेषांच्या स्टार्ट-अपच्या भरभराटीसाठी सक्षम वातावरण निर्माण करण्यासाठी हे उत्प्रेरक म्हणून काम करित आहे. ज्याचा रोजगार निर्मितीवर आणि सामाजिक परिवर्तनावर अनेक गुणाकार प्रभाव पडत आहे. या योजनेअंतर्गत, 17 फेब्रुवारी 2020 पर्यंतच्या आकडेवारीनुसार, स्टॅंड अप इंडिया योजनेच्या एकूण खातेधारकांपैकी 81 टक्के खातेधारक महिला आहेत. 73,155 खाती महिलांसाठी उघडण्यात आली असून त्यांचे 16,712.72 कोटी रुपयांचे कर्ज मंजूर करण्यात आले असून त्यापैकी 9, 106 कोटी रुपये कर्ज त्यांच्या खात्यात वितरीत देखील करण्यात आले आहे.

पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रम (PMEGP):

पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रमही योजना MSME चा प्रचार आणि स्थापना करण्यासाठी आणि ग्रामीण आणि शहरी भागात रोजगार निर्माण करण्यासाठी क्रेडिट-लिंकड सबसिडी योजना आहे. नवीन उपक्रम स्थापन करण्यासाठी, महिलांसह विशेष श्रेणीसाठी कार्यक्रमात अनुदानाची पातळी, शहरी भागात आणि ग्रामीण भागात 25% आणि 35% आहे, तर सामान्य श्रेणी 5 साठी संबंधित क्षेत्रांमध्ये 15% आणि 25% आहे. सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग मंत्राल्याने सामाजिक असमानतेचे निराकरण करण्यासाठी कमी किमतीची उत्पादने आणि सेवा यांच्याभोवती फिरणारे व्यवसाय मॉडेल तयार करून सामाजिक उद्योजकतेचे विकास करण्यासाठी उद्यम सखी हे नेटवर्क सुरू केले आहे. उद्योजकता प्रशिक्षण साधने, निधी उभारणीसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम, मार्गदर्शक प्रदान करणे, बाजार सर्वेक्षण सुविधा आणि तांत्रिक सहाय्य यासाठी व्यासपीठाद्वारे कार्य केले जात आहेत.

महिला उद्योजकांसाठी उद्यम शक्ती पोर्टल:

हा सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग मंत्रालयाचा एक उपक्रम असून, हा आंतरराष्ट्रीय महिला दिन 2018 च्या पूर्वसंधेला, कमी किमतीची उत्पादने आणि सेवांभोवती फिरणारे व्यवसाय मॉडेल तयार करण्यासाठी सामाजिक उद्योजकतेचे विकास करण्यासाठी सुरू करण्यात आला आहे. हे सुमारे 8 दशलक्ष भारतीय महिलांना व्यवसाय सुरू करण्यासाठी, वाढवण्यासाठी आणि व्यवसाय योजना तयार करण्यासाठी, प्रशिक्षण कार्यक्रम, मार्गदर्शक, बाजार सर्वेक्षण सुविधा इत्यादींसाठी मदत पुरवते. योजनेअंतर्गत जास्तीत जास्त रु. 25 लाखांचा समावेश आहे (रु. 10 लाख खर्च सेवा-आधारित प्रकल्पांसाठी आहे). महिलांच्या घराच्या चार भिंतींच्या बाहेरच्या भूमिकेत क्रांती घडवून आणण्यात पोर्टलचा सातत्याने सहभाग आहे.

सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांसाठी क्रेडिट गॅरंटी फंड ट्रस्ट (CGTMSE):

भारतीय लघु उद्योग विकास बँक (SIDBI) आणि सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग मंत्रालयाने सूक्ष्म आणि लघु उद्योग क्षेत्राला संपार्श्विक-मुक्त क्रेडिट उपलब्ध करून देण्यासाठी ही योजना सुरू केली आहे. सध्याचे आणि नवे असे दोन्ही उद्योग या योजनेतर्गत समाविष्ट

होण्यास पात्र आहेत. ज्यासाठी सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांसाठी क्रेडिट गॅरंटी फंड योजना अंमलात आणण्यासाठी क्रेडिट गॅरंटी फंड ट्रस्ट (CGTMSE) नावाच्या ट्रस्टची स्थापना करण्यात आली आहे, ज्यासाठी प्रत्येक पात्र कर्जदाराला 200 लाख रुपयांपर्यंतच्या कर्ज सुविधा प्रदान केल्या गेल्या आहेत. महिलांच्या मालकीच्या सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांसाठी 50 लाखांपर्यंतच्या क्रेडिट सुविधांसाठी हमी संरक्षणाची व्याप्ती 80% आहे.

सूक्ष्म आणि लघु उद्योग- क्लस्टर विकास कार्यक्रम:

सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग मंत्रालय (एमएसएमई), भारत सरकार (जीओआय) ने उत्पादकता आणि स्पर्धात्मकता तसेच मायक्रोची क्षमता वाढविण्यासाठी एक प्रमुख धोरण म्हणून क्लस्टर विकास दृष्टिकोन स्वीकारला आहे. क्लस्टर म्हणजे देशातील लघु उद्योग (MSE) आणि त्यांचे समूह होय. शक्य तितक्या जवळील क्षेत्रामध्ये स्थित उद्योगांचा समूह किंवा मूल्य शृंखला जी भौगोलिक क्षेत्राच्या पलीकडे जाते आणि समान उत्पादने/पूरक उत्पादने/सेवा तयार करते, ज्यांना सामान्य भौतिक द्वारे एकत्र जोडले जाऊ शकते हे क्लस्टर होय. या योजनेतील सर्व कार्यक्रमांमध्ये महिलांच्या मालकीच्या उद्योगांचा विशेष विचार केला जातो

महिलांसाठी मुद्रा योजना:

भारतातील ब्युटी पार्लर, टेलरिंग युनिट्स, ट्यूशन सेंटर्स इत्यादीसारखे छोटे नवीन उद्योग आणि व्यवसाय सुरू करू इच्छिणाऱ्या वैयक्तिक महिलांसाठी तसेच एकत्रितपणे एक उपक्रम सुरू करू इच्छिणाऱ्या महिलांच्या गटासाठी ही योजना सरकारने सुरू केली आहे कर्जासाठी कोणत्याही संपार्श्विक सुरक्षिततेची आवश्यकता नाही आणि कर्ज 0,000 ते 10 लाखांपर्यंतच्या रकमेसाठी मिळू शकते हे ब्युटी सलून, लहान दुकान उघडणे किंवा घरगुती व्यवसाय चालवणे यासारख्या व्यवसायांसाठी योग्य आहे या कर्जासाठी तुम्हाला कोणत्याही तारण किंवा जामीनदाराची गरज नाही. योजना तीन श्रेणींमध्ये विभागली आहे:

- शिशू: 50,000/- पर्यंत कर्ज
- किशोर: 50,000/- पेक्षा जास्त आणि 5 लाखांपर्यंत कर्ज
- तरुण: 5 लाखांपेक्षा जास्त आणि 10 लाखांपर्यंत कर्ज

या योजनेचा लाभ घेणे सोपे असल्याने अनेक व्यवसायांना त्याचा फायदा झाला आहे या योजनेअंतर्गत, 31 जानेवारी 2020 पर्यंत एकूण कर्जधारकांपैकी 70 टक्के महिला आहेत.

प्रधानमंत्री जन-धन योजना (पीएमजेडीवाय) :-

प्रधानमंत्री जन-धन योजना 28 ऑगस्ट 2014 साली सुरू करण्यात आली. 14 ऑगस्ट 2018 रोजी या योजनेत दुरुस्ती करत तिचा विस्तार देखील करण्यात आला. या योजनेअंतर्गत, प्रत्येक प्रौढ व्यक्तीच्या नावाचे बँकेत खाते उघडणे आणि त्याद्वारे पतपुरवट्यासाठी पात्रता, वित्तीय साक्षरता, विमा आणि निवृत्तीवेतन अशा सुविधा दिल्या जातात या योजनेअंतर्गत 9 फेब्रुवारी 2020 पर्यंत 38.13 कोटी एकूण लाभाध्यपैकी, 20.33 कोटी लाभार्थी (म्हणजेच 53 टक्के) महिला आहेत.

मार्केटिंग सपोर्ट अंतर्गत सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांसाठी प्रोत्साहन पॅकेज अंतर्गत महिलांसाठी प्रदर्शन:

आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शनांमध्ये भाग घेण्यासाठी महिला उद्योजकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी काही तरतुदी जसे की प्रदर्शनांमध्ये मोकळी जागा, एका महिला प्रतिनिधीसाठी इकॉनॉमी क्लास विमान भाडे आणि 1500 रुपयांपर्यंत शिपिंग खर्च मार्केटिंग सपोर्ट अंतर्गत सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांसाठी प्रोत्साहन पॅकेज अंतर्गत महिलांसाठी दिले जाते.

बँकांद्वारे इतर वित्तपुरवठा योजना:

मोठ्या प्रमाणात बँकांकडे व्याजदर, संपार्श्विक सुरक्षा इत्यादींमध्ये काही सवलती देऊन महिला उद्योजकतेला पाठिंबा देण्यासाठी काही योजना आहेत. यापैकी काही योजना खाली प्रमाणे आहेत:

- **महिला उद्योजकांसाठी श्री शक्ती पॅकेज:** व्यवसायात 50% पेक्षा जास्त मालकी असलेल्या महिलांना सवलत देणारी SBI द्वारे चालवली जाणारी ही योजना आहे. यात कोणतीही तारण न ठेवता रु. 5लाखांपर्यंतचे कर्ज दिले जाते 2 लाखांपेक्षा जास्त कर्जावर 0.05% व्याज सवलत दिली जाते.
- **सेंट कल्याण योजना:** मॅक्रो/लघु उद्योगांसाठी नवीन उद्योजक आणि स्वयंरोजगार महिलांसाठी सेंट्रल बँक ऑफ इंडियद्वारे ही योजना चालविली जाते. कोणत्याही संपार्श्विक सुरक्षाशिवाय 1 कोटी रुपयांपर्यंतचे कर्ज यात दिले जाते.
- **महिला उद्योग निधी योजना:** पंजाब नॅशनल बँक आणि SIDBI द्वारे महिला उद्योगांना नवीन लघुउद्योग सुरू करण्यासाठी 10 वर्षात परतफेड करण्यासाठी रु. 10 लाखांपर्यंतचे कर्ज देणारे ही योजना आहे. महिला उद्योजकांना कोणत्याही संपार्श्विक सुरक्षेशिवाय 1 कोटी रुपयांपर्यंतचे कर्ज देखील दिले जात आहे ओरिएंटल बँक ऑफ कॉमर्सची ओरिएंटल महिला विकास योजना योजना, भारतीय महिला बँक व्यवसाय कर्ज, देना बँकेची देना शक्ती योजना, पंजाब आणि सिंध बँकेची उद्योगिनी योजना इ याचे उदाहरण आहेत.
- **देना शक्ती योजना:** देना शक्ती योजना ही एक योजना आहे जी शेती व्यवसाय, किरकोळ दुकाने, उत्पादन क्षेत्र, मायक्रो-क्रेडिट संस्था, गृहनिर्माण आणि शिक्षण क्षेत्रातील महिला उद्योजकांना कर्ज प्रदान करते महिला वरीलपैकी कोणतेही सुरू करण्याचा विचार करत असेल तर या योजनेचा वापर करू शकते. कर्जाची कमाल मर्यादा रु. 20 लाख आहे, व्याज दर मूळ दरापेक्षा 0.25% कमी आहे.
- **भारतीय महिला बँक व्यवसाय कर्ज:** साधनांची कमतरता असूनही मोठी स्वप्ने पाहणाऱ्या महिलांसाठी भारतीय महिला बँक सुरू करण्यात आली. उत्पादन व्यवसाय सुरू करू इच्छिणाऱ्या महिला उद्योजकांसाठी हे 20 कोटीपर्यंत कर्ज देते. तुम्ही मागत असलेले कर्ज 1 कोटीपेक्षा कमी असल्यास संपार्श्विक आवश्यक नाही. भारतीय महिला बँकेचे स्टेट बँक ऑफ इंडियामध्ये विलीनीकरण झाले असले तरी 2017 मध्ये सुरू झालेली कर्ज योजना अजूनही कायम आहे
- **उद्योगिनी योजना:** व्यवसाय सुरू करायचा आहे पण सुरुवात करण्यासाठी काहीच नाही? काळजी करू नका. उद्योगिनी योजना विशेषतः त्या महिलांसाठी आहे ज्यांचे उत्पन्न 1.5 लाख रु. प्रति वर्ष पेक्षा कमी आहे. विधवा, निराधार किंवा अपंग महिलांसाठी असे कोणतेही निर्बंध नाहीत. या अंतर्गत कमी व्याजदरमे 3 लाख रु. पर्यंत कर्ज घेऊ शकता. यामुळे महिलांना छोटे व्यवसाय सुरू करण्यास आणि स्वावलंबी होण्यास मदत होते आर्थिकदृष्ट्या संघर्ष करणाऱ्या पार्श्वभूमीतील महिलांना स्वावलंबी होण्यासाठी मदत करणे हा या योजनेमागील संकल्पना आहे. महिलांना त्यांच्या उद्योजकतेच्या प्रवासात पुढे जाणे सोपे करण्यासाठी कर्ज सबसिडी देखील प्रदान करते. कर्नाटक राज्य महिला विकास महामंडळाने उद्योगिनी योजना सुरू केली असताना अनेक बँकांनी ही योजना वेगवेगळ्या बदलांसह स्वीकारली आहे.

महिला उद्योजकता प्लॅटफॉर्म (WEP):

भारत सरकारने निति आयोगा मार्फत महिला उद्योजकता मंच नावाचा एक उपक्रम सुरू केला आहे जो महिला उद्योजकांना आणि त्यांना पाठिंबा देण्यास इच्छुक असलेल्या प्रायोजकांना एकाच ठिकाणी एकत्र आणतो जे तुम्ही नवोदित महिला उद्योजक असाल तर तुम्ही या समुदायात सामील होऊ शकता. या अंतर्गत व्यवसायांसाठी त्यांच्या सुरुवातीच्या टप्प्यात उष्मायन आणि प्रवेग कार्यक्रम उद्योजकता आणि नेतृत्व शिकवण्यासाठी कौशल्य प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शन कार्यक्रम मार्केटिंग मध्ये मदत, कायदे आणि नियमांचे पालन सुनिश्चित करण्यासाठी समर्थन, निधी आणि आर्थिक मदत आणि समविचारी महिलांचा समुदायव नेटवर्क तयार करण्यात मदत केली जाते. इच्छुक महिला उद्योजकांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम बनण्याच्या दिशेने पहिले पाऊल उचलण्यात मदत करण्यासाठी या काही शीर्ष योजना आहेत. सरकारच्या प्रयत्नाने आधुनिक जगातील महिलांना घराच्या चार भिंतीपर्यंत मर्यादित समजण्याऱ्या किंवा पापड बनवणे, लोणचे बनवणे, खाद्यपदार्थ बनवणे, पेंटिंग, हस्तकला इ. अशा मर्यादित व्यवसायात अडकलेल्या कमकुवत उद्योजक म्हणून त्यांच्याकडे पाहण्याच्या समाजाच्या विचारावर मात करण्यात यश आले आहे.

निष्कर्ष:

भारतातील परिस्थिती चिंताजनक आहे. दिसून येते की जवळपास सर्वच गैर-कामगार महिला (असंगठित क्षेत्रातील महिलांसह), ज्यात देशातील बहुसंख्य महिला आहेत ज्यापूर्ण अवलंबित्वाच्या अवस्थेत आहेत सध्याची परिस्थिती सुधारण्याच्या उद्देशाने त्यांच्याशी संबंधित विविध समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी राष्ट्रीय स्तरावर अनेक पावले उचलण्यात आली आहेत आर्थिक समाजाच्या भूमिकेबद्दल

आणि स्थितीबद्दलच्या वाढत्या जागरूकतेमुळे स्त्रियांची सुप्त उद्योजकता क्षमता हळूहळू बदलली आहे कौशल्ये, ज्ञान आणि अर्थव्यवस्थेची अनुकूलता हे महिलांना व्यवसायात येण्याचे प्रमुख कारण ठरले आहे. देशासमोर मोठ्या प्रमाणावर बेरोजगारीच्या परिस्थितीत महिला उद्योजकांची भूमिका विशेषतः प्रासंगिक आहे. केवळ कागदावरच राहणारे कार्यक्रम नव्हे तर खऱ्या अर्थाने उद्योजकीय संधी निर्माण करण्यासाठी सरकारी तसेच खाजगी स्तरावर जागरूकता वाढवणे गरजेचे आहे. महिला उद्योजकांनी त्यांची क्षमता दाखवून दिली असली तरी वस्तुस्थिती अशी आहे की त्या पूर्वीच्या तुलनेत कितीतरी अधिक योगदान देण्यास सक्षम आहेत त्यांच्या क्षमतेचा उपयोग करण्यासाठी आणि त्यांच्या निरंतर वाढ आणि विकासासाठी, या दिशेने त्यांच्या प्रयत्नांना चालना देण्यासाठी समर्थन देण्यासाठी आणि टिकवून ठेवण्यासाठी योग्य धोरणे तयार करणे आवश्यक आहे. अशी धोरणे क्षेत्रीय वास्तवाशी सुसंगत असणे आवश्यक आहे आणि विशेषतः महिला उद्योजकांना सध्याच्या व्यवस्थेमध्ये ज्या समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे ते लक्षात घेऊन ही धोरणे तयार केली पाहिजेत.

संदर्भ ग्रंथ सूची

- 1) संजय तिवारी, महिला उद्यमिता, ओमेगा प्रकाशन, 2008
- 2) कलराज मिश्र, भारत में उद्यमिता, प्रभात प्रकाशन,
- 3) यू.सी.गुप्ता, मीनाक्षी गुप्ता, महिला और उद्यमिता विकास कार्यक्रम, अर्जुन पब्लिशिंग हाउस, 2014
- 4) अविनाश कृपाल - पूर्व उपाध्यक्ष, टाटा इंटरनेशनल लिमिटेड, महिला उद्यमी, सफला की प्रेरणादायक कथाएं, सेज प्रकाशन, 2017
- 5) Dr. Sanjeev Chaturvedi, Dr. Dibyendu Choudhury, Dr. Shreekant Sharma, Women Empowerment through Enterprise, Gyan Publishing House, 2019
- 6) Harpreet Kaur, Women and Entrepreneurship in India: Governance, Sustainability and Policy (Women and Sustainable Business) Routledge publication, 2021
- 7) Rabindra Kumar Swain, Micro Finance, Micro Enterprises and Women Entrepreneurs, Ingram short title, 2014

वर्तमानपत्र : नवभारत, लोकमत, टाइम्स ऑफ इंडिया

संकेतस्थळ:

- <https://www.sidbi.in/files/article/articlefiles/>
- <https://afeias.com/wp-content/uploads/2018/11/>
- <https://savvywomen.tomorrowmakers.com/wise/government-schemes-can-help-women-entrepreneurs-india-grow-their-small-businesses-article>
- <https://sgsrjournals.co.in/paperdownload/9.%20Shivam%20Gupta%20-%20sachin.pdf>
- <https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/voices/women-entrepreneurship-the-weak-link-in-indias-growth-story/>
- https://www.worldwidejournals.com/global-journal-for-research-analysis-GJRA/special_issues_pdf/November_2014_1476528343__36.pdf
- https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3297985
- https://www.niti.gov.in/sites/default/files/2021-03/MovingTheNeedle_08032021-compressed.pdf
- https://iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJM/VOLUME_12_ISSUE_9/IJM_12_09_006.pdf
- <http://ijirssc.in/pdf/1428083737.pdf>
- <https://www.startupindia.gov.in/content/sih/en/government-schemes/Wep.html>
- https://ccsuniversity.ac.in/bridge-library/pdf/DHA-MHA-403_Unit3.pdf